

nyat

TARİH

ay : 1 Şubat 1972 • 5 Lira

MECMUASI

32 SAYFALIK İLAVEMİZ
İstanbul'da Yarım Asırlık
Vekâayv-ı Mühimme

Türkiye'de

YAZAN: Dr. SEDAT KUMBARACILAR

HER yaşta insanın oyuna ihtiyacı vardır. Sosyal hayatımıza renk katan oyunlar bizde uzun yıllar İslâmiyet'in etkisi altında kalarak bazan günah sayılmış, bazan da tamamen yasak edilmiştir. Oyunlar bazan doğudan, bazan da batıdan memleketimize gelmiştir. Bunların bir kısmı tarihe karışmıştır. Bir kısmı da hâlâ oynanmaktadır. Bu oyunları tek tek gözden geçirelim:

TAVLA

Türkler tavlaya rağbet göstererek birçok nevelerini oynamışlardır. Küşad, Osmanlı, gülbahar, frenk küşadı, tokat gibi birçok oyun sistemleri üzerinde durmuşlardır. Bunların içinde en hesaplı olan Osmanlı'yı bilhassa kuyumcular oynardı. Yenikapı'da Tulumba meydanında, Kapalıçarşı'da Varakçı Hanı'nda birçok kahvelerde saatlerce Osmanlı oynanırdı.

Her evde tavla bulunurdu. Uzunçarşı'da satılan tavlalar içinde çok itina ile yapılanları vardı. Sedef kakmalı olanlar bilhassa aranırdı. Mâhir bir doğramacı olan II. Sultan Abdülhamid'in bizzat yapmış olduğu tavla, çok zariftir.

AŞIK OYUNU

Koyun bacağından çıkan kemiklerle oynanırdı. Bu oyunu iyi oynayanlar parmakla gösterilirdi. Artık, pek eski zamandan kalma bir oyundur. Âsûrî ve Keldâniler devrinde oynandığı bilinmektedir. Bâbil şehri kazılarında bir mezarda, insan kafatası altında sekiz, on aşık kemiğine rastlanmıştır. Bu adam şüphesiz bir kumarbazdı. Bu kemikler İstanbul Şark Eserleri Müzesi'ndedir. Dört taraflı olan aşığın

her tarafının ayrı ismi vardır. Bey, ağa, hizmetçi, hırsız bu oyunun istilahlarıdır.

BARBUT

Aşık oyununa benzeyen bir oyundur. Bilhassa aşçılar çift zarla oynarlardı. Beyazıt meydanında sıra kahvelerin arkasında aşçılar kahvesi vardı. Burası, işlerini bitirip gelen aşçılarla dolar ve barbut oynayarak vakitlerini geçirirlerdi. Bir zamanlar kumar yasak edilmişti. Bilhassa aşçıların kumar oynadıkları biliniyordu. Takip edildikleri için artık kumar oynayamaz olmuşlardı. Fakat, bunun da kolayını bulmuşlardı. Bir mendili düğümlerler, düğümü evvelâ açan kazanırdı.

İSKAMBİL

İskambil oyununun birçok neveleri vardı. Tramvay, prafa, altmış altı, otuz bir... Meraklıları kahvelerde akşamlara kadar oynarlardı. En ziyade Küçükpazar'da Hamdi'nin gazinosunda oynanırdı. Beşiktaş'ta, Eyüp ve civarında oynanmazdı. Oynanmamasının sebebi, Beşiktaş'ta sarayın bulunmasından, Eyüp'ün ise mukaddes tanınmasından ileri geliyordu.

SATRANC-I UREFÂ

Tarihe karışmış oyunlardan biridir. İki kişi ile ve tek zarla yüz haneye ayrılmış bir mukavva tablo üzerinde oynanırdı.

Her hanede bir kelime yazılı olurdu. Rıza, karar, gurbet, hicran, adâvet, nedâmet, kavga, rica, teessüf, zillet, soldan başlarsak, en alt hanelerde bulunan kelimelerdi. Böylece devam edildiğinde şu kelimelere rastlanmaktadır: Arzu, adem, hacâlet, meşakkat, zahmet, ta'n-ı halk, ze-

Eski Oyunlar

val, düzah, mihnet, bin sohbet, devam, rakiyyet, eyyam, fırsat, zaman, merhamet, cefa, haset, kin, isti'na, sitem, sevda, aşk, fikir, encam, intizar, nifak, ağyâr, akıl, safâ, haslet, ümit, firkat, helâl, kûy-ı cânân, insaf, kemâl, azar, sadâkat, hamd, hasret, kesret, tecrübe, afv, ahlâk-ı hamîde, terahhüm, zevk-ı dil, selâmet, ittihad, güzel, şûriş, şübhe, sahrây-ı cünûn, uşşâk, tesellî, nazar, tellî, mahv, mücadele, devam, vefa, fehrah, vicdan, kerem, aşk-ı mecâzî, rü'yet, evham, vahdet, izzet, müşâhede, mihnet, sabır, neşat, esrar, edeb, şefkat, cemâl, kaza, hâlet, bâd-ı aşk, mürüvvet, hâl mak-sut, aşk-ı hakikî, rağbet, iftihar, gurur. En üstte, oyunun kazanıldığı Visâl hanesi bulunmaktadır. Bu kelimeler harekelenmiş böylece doğru okunması sağlanmıştır.

Zarı atan «dü», yani iki isabet ederse, resimde görüleceği gibi (s. 49), alt sırada ortadaki **Nedâmet** hanesinden sola doğru iki hane ilerler, diğer zarı atan **nedâmet** hanesinin yanındaki **dâvet** hanesinden sağa doğru ilerlerdi. Şayet fişin gittiği hanede yılanın kafasına rastlanırsa, kuyruğu bulunan haneye tekrar iner, bu suretle oyuna devam edilirdi. Hanelerde ilerlenince oklara tesadüf edilir, fiş, okun arkasına tesadüf ettiği zaman ucunun bulunduğu haneye çıkılırdı. Bu suretle ilerlenir, **visâl** hanesine ilk varan, oyunu kazanırdı.

PEÇİÇ

Bugün oynanmayan oyunlardan biridir. Sekiz katır tırnağı ile oynanırdı. Bu taşların bir yüzü, bir de tersi vardır. Taşlar avuç içinde karıştırılarak atılırdı. Yüzüstü

veya tersine bir şekil alırsa, sekiz sayı kazanılır ve böylece oyuna devam edilirdi. Taşların ikisi açık, ikisi kapalı olursa yirmi beş mevkiine konur ve taş diktiğinden dolayı tekrar atmak yetkisini kazanırdı. Üç defa yirmi beş tesadüf ederse, bütün taşlar yanar, oyuna tekrar başlanırdı. Taşların ikisi kapalı, diğerleri açık olursa on iki, bir taş kapalı diğerleri açık olursa yedi, üçü kapalı, beşi açık olursa altı, dördü kapalı, dördü açık olursa beş, üçü açık, diğerleri kapalı olursa üç taş yürütülürdü.

BEÇİZ OYUNU

Sarayda, Enderünlular tarafından oynanan bir oyundu. Konaklarda da oynanırdı. Oyunu karşılıklı iki kişi idare ederdi. Dört kişi de oynayabilirdi. Altı zarla oynanırdı. Bu oyunun zarları tavla zarından farklıdır. Zarın bir tarafında yek bulunmaktadır. Diğer tarafları beyazdır.

Zarlar sallanarak atılınca biri siyah, diğerleri beyaz olursa «beçiz», biri beyaz diğerleri siyah olursa «dest», hepsi beyaz olursa «bahar», siyah olursa «çaka», dört siyah olursa «çehâr», üç siyah olursa «se», iki siyah olursa «dü» denirdi.

Başlangıç hanesine «bank» denilir. Beçiz gelirse bank hanesinden yirmi beş, çaka gelirse altı, bahar gelirse on, dü gelirse iki, çehâr gelirse dört, se gelirse üç hane ilerletilirdi. Oyuna karşılıklı devam edilirken karşı tarafın fişine rastlanırsa, karşı taraf açığa çıkarılır. Oyuna yeniden başlaması icab ederdi.

SATRANÇ

Doğu'dan Batı'ya aktarılan satranç, Tür-

I. Sultan
Hamid'in
Lala İsmail Ağa'ya
hediye ettiği
kitabın
unvan sayfası.

kiye'de asırlardan beri oynanmaktadır. Fâtih Sultan Mehmed'le Yavuz Sultan Selim, ustalıkla oynarlardı. Padişahlar, nedimleri arasına satranç ve damacıbaşları da alırlardı. Hekimbaşı Emîr Çelebi'nin ölümü de bir satranç oyunu yüzünden olmuştur. IV. Sultan Murad da mâhir bir oyuncu idi. Ekseriya onunla oynardı.

Şâir Fitnat Hanım'la sadrâzam ve şâir Dâmâd Râgib Paşa da ünlü bir satranç oyuncusu idi. Şâir Haşmet'le satranç oynadıkları ve bu esnada Haşmet'in nükteler savurduğu meşhurdur.

Satranç'ın Truva savaşında bulunmaları, savaştan sonra eğlendirmek için Agribos hükümdarının oğlu Yalak tarafından icad edildiği zânnolunmakta ve bu oyun Yunanlılar'a mal edilmekteydi. Homer'in şiirlerinde, Peteiye oyunundan bahsetmesi, birçok kimselerde bu zannı uyandırmış, sonradan bu oyunun beşer taşla oynanan iptidâî bir oyun olduğu anlaşılmıştır.

Satrancın, Romalılar'ın «Diyo desim

Sekripta» ve Mısırlılar'ın «dama» oyunuyla da bir münasebeti olmadığına göre, bu oyunun başlangıcını Asya'da aramak lâzım gelir.

Satrancın ilk defa Çinliler tarafından oynandığını ileri sürenler, Çin'de «Çiang-Çui» oyununun ilk görünüşte satranca benzemesinden yanılmışlar ve yanlış olarak bu tezi savunmuşlardır.

Eski Hind edebî eserlerinde satranca dair bilgi bulunduğu gibi, Firdevsî «Şehnâme»sinde, iki manzume yazarak bu oyunu anlatmıştır.

Satrancı ilk defa benimseyen Araplar'a göre satranç, Hindliler tarafından oynanmıştır. Arap tarihçisi Mes'ûdî, kendi zamanında, o zamana kadar oynanan tavlânın bırakılarak yerine satranç oynanmaya başladığını yazmaktadır.

Böylece, tavla gibi, satrancın da çok eski olduğu anlaşılmaktadır ve Asya menşelidir.

Satranç, Hindistan hükemâsından Hersa bin Dahre tarafından ilk defa oynan-

(٦) الشطرنج مختلفه اولان اسمی و اشکالی

اسمچه	دینار له و دوروجیه Danish and Norwegian	دینار له و دوروجیه Danish and Norwegian	آلمانیه	انگریزیه	ترکچه	مانندک اشکال
Swedish	Dutch		German	English		
Kunge	Koning	Konge	König	King	شاه	♔
Drottning	Königin	Dronning	Dame	Queen	فرزین	♚
Torn	Kasteel	Taarn	Thurm	Rook & Castle	روغ	♖
Lopare	Raad-sheer	Löber	Läufer	Bishop	لیل	♗
Häst	Paard	Springer	Springer	Knight	آت	♘
Bonde	Pion	Bonde	Bauer	Pawn	ساده	♙

اسپانیولیه	روسچه	پورتگیزیه	ایتالیاییه	فرانسویزه	عربی	مانندک اشکال
Spanish	Russian	Portuguese	Italian	French		
Rey	Tsar & Korol	Rai	Re	Roi	شاه	♔
Reina	Ferz & Korollina	Rainha	Donna	Dame	فرزین	♚
Torre	Ladia	Torre	Torre	Tour	روغ	♖
Alfil	Stone	Bispo & Delphin	Alfiere	Fou	لیل	♗
Caballo	Kogne	Cavallo	Cavallo	Cavalier	آت	♘
Peon	Piechka	Peao	Pedone	Pion	ساده	♙

په چولون مستندان اولدیه کوره فرنگی کسارچ مودرتت هفت اصلیه روزده اوزوریه تطایر باشیروب زملزه زوای شکرچی دهی شرفیان ایشتل فرنگی و فرنگی کورنه کارنو ترقات صنایع جدیدیه مطابق ایزان اوزره شکرچی لیل و ریشک ورمه استلتن ایسه و معارفت کلامیه و کت صاعد اولدیتن اوی اصلیات وعت آخه تریق ایچلندور.

Hacı Mahmud Ef
No 6342
6.54.

Eski bir eserde satranç taşlarına memleketleri tarafından verilen isimlerin şemasını belirten bölüm.

miş, Elcellac ibni Sessa tarafından bütün dünyaya yayılmıştır. Bazı Hind hükümdarları satrançı benimsemişler ve halkın bu oyunu oynamasını istemişlerdir.

Yalnız Hindce ve İngilizce olarak dört bin kadar kaideden bahsedilmiştir. Araplar'ın da buna yakın kaidelerinden bahseden pek çok neşriyatı olmuştur.

SATRANCA DAİR ESERLER

Sahaflar Şeyhi-zâde Es'ad Efendi kütüphanesinde 1858 numarada «Eş - şatranç te'lif-i Ebul - Muzaffer ibni Sa'id Arefe Bilcellac» ismindeki 162 sayfalık eserde satrancın oyun şekilleri tablolarla gösterilmiş ve bunlara dair bilgi verilmiştir. Bu yazma kitap II. Sultan Bâyezid tarafından hazinedârı Firuz Ağa eliyle 892 şevvalinde Memlûk Yusuf ibni Abdulah'a hediye edilmiştir.

Es'ad Efendi kitapları arasındaki Hindce kitapta, yüze yakın kaide anlatılmaktadır. Hem tabip ve hem de müneccim olan Hacı Bayram'a ait büyük boyda yazma bir eserdir. 2866 numara ile kayıtlıdır.

Bağdad'lı Vehbi'nin kitapları arasında

2246 sayıda kayıtlı elli sayfalık Türkçe eserde, doksan altı şekil, oyun tarzı vardır.

Lala İsmail Ağa'nın kitapları arasında bulunan «Kitab-ı Ş - Şatranç min müntehabâtü's-şavli ve'l-adli» ismindeki Arapça eserde, muhtelif şekil ve kaidelerden bahsedilmektedir.

Kitap I. Sultan Abdülhamid tarafından Lala İsmail Ağa kütüphanesine vakfedilmiştir.

Lala İsmail Ağa kütüphanesinde bulunan «Risâle-i şatranç-ı Arabî» ismindeki eserin müellifi, Ebu Zekeriyâ Yahyâ bin İbrahimü'l - hakîm'dir. Kitapta, satrancın kaideleri şemalarla anlatılmaktadır.

Vezir Şehid Ali Paşa kütüphanesinde bulunan «Risale-i sagire fi şatranç», yedi sayfalık olup, Arapça'dır. Satrancın sahâbe ve tâbileri tarafından benimsenen «edebî ve güzel bir oyun olduğu» belirtilmektedir.

Mahmud Ağa kitapları arasında 1892'de basılmış, maarif encümeni âzâsından Nusret Ali Hân-ı Dehlevî'ye ait satranç risâlesinde, satranca ait bilgi bulunmaktadır.

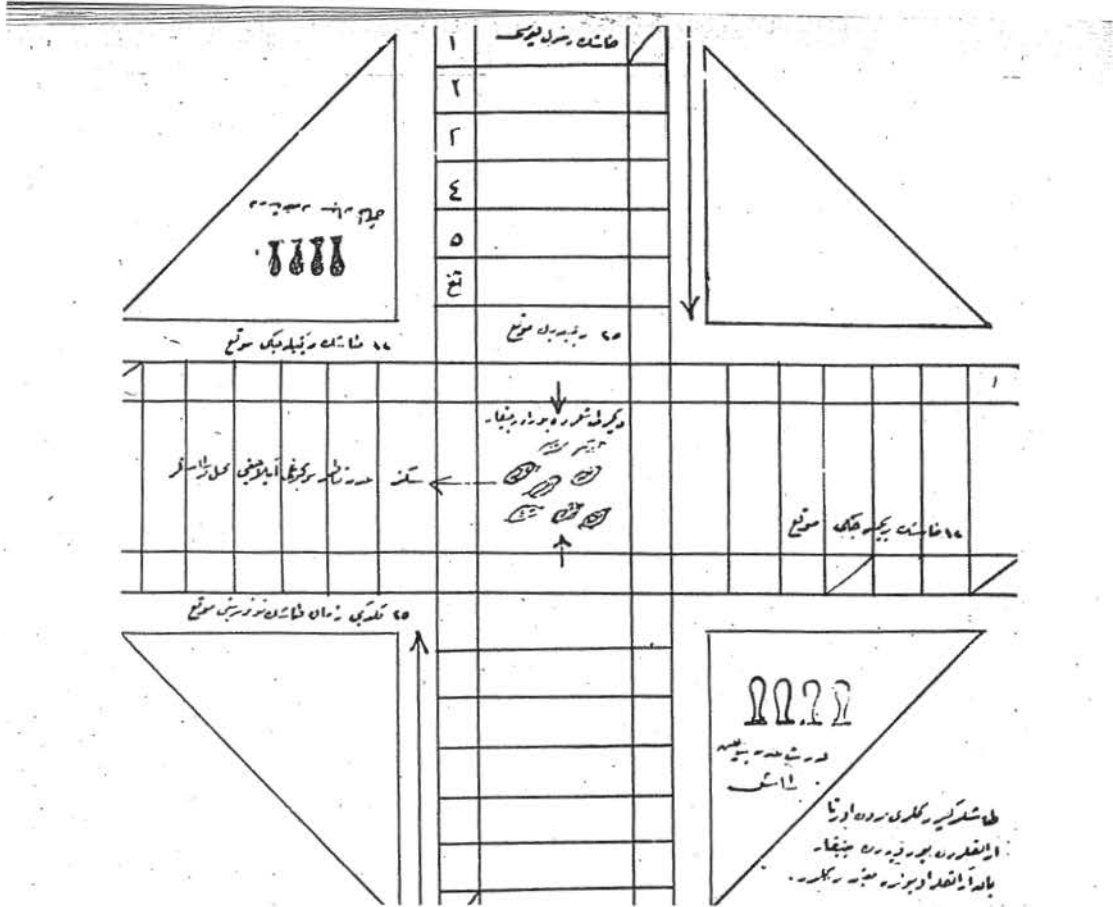
وَصَائِن

عُرُود	اِفْتِخَار	رَغَبَت	عَشَقَتِي	مَقْصُود	حَالِ	مُرُوت	بِاِحْتِشِق	حَالَت	قَضَا
حَمَل	شَفَقَت	اَدَب	اَمْرَار	نَشَاط	صَبْر	مُحَنَّت	مُشَاهِدَه	عِزَّت	وَحَدَن
اَوَهَام	رُؤْيَت	عَشَقَتَا	كَرَم	وِجْدَان	فَرَح	وَفَا	دَوَام	بِحَاهِدَه	مُحَو
بَقِي	نُظَر	نَسَلِي	عِشَاق	صَحَابِي	عَهْدِي	شَبَهه	شُورِش	كُوزِل	اِتْحَاد
سَلَامَت	دُوقِدَل	رَحْم	اَخْلَاق	عَفُو	جَبِيَه	كَثْرَت	حَنِرَت	حَمَل	صَدَاقَت
اَزَاد	تَسْيَار	كَمَال	اَرَام	اَنْطَلَق	كُويچَا	جَلَال	فَرَقَت	اَمِيد	حَصَلَت
صَفَا	اَفْيَاز	عَمَل	نَهَاق	اِنْشَاز	اَبْجَام	فِكْر	عَشَق	سُودَا	سَم
اِسْتَفْنَا	كَبِن	حَمَل	اِحْكَام	رَحْمَت	زَمَان	وَصَّت	اَلْيَام	رَقِيب	دَوَام
صَبِيك	مُحَنَّت	دُورِح	زُورَال	طَمِطِيق	رَحْمَت	شَفَقَت	حَالَت	عَدَم	اَرْدُو
دَلَّت	تَاسُف	رَجَا	غُوغَا	نَدَامَت	عَدَاوَت	هَجْرَان	عُزْبَت	قَرَار	رَضَا

شَطْرَحْ عَرَفْنَا

ايزوره مال قارشوسه ايزوره مال قارشوسه
روغتارلور

Satranç-ı Urefa bu levha üzerinde oynanırdı.

Peçic oyunu bu şekil yardımıyla oynanırdı.

DAMA

Bu oyunun ilk defa Mısırlılar tarafından oynandığı bilinmektedir. Satranca nazaran daha kolay bir oyun olduğundan, kadınlar için icad edilmiş bir oyundur. Sultan Abdülaziz'in damacıbaşı vardı. Padişah bu oyuna çok meraklıydı.

KUMAR VE KUMARBAZLAR

Sarayda kumar oynanmazdı. Kumar oynayanlar yakalanır yakalanmaz saraydan çıkarılırdı. Atâ tarihinde şu bilgi vardır:

«Hâne-i hassa ağalarından mezunen hânesine timara veyahut hastaları da hastaneye gidenlerden işret ve kumar ve sair rezail ef'alden bir fi'li mürtekip olan bulunup da duyulursa, anahtar ağası, silâhdar ağaya beyân ve hikâye ve ağa dahi huzur-ı hazret-i padişahî'ye arz ve ifade ile istihsal-i ruhsat eylediğini anahtar ağasına beyan eyledikten sonra anahtar ağası, müttehim olan has odalıyı hırka-ı saadet bâb-ı mübârek-i pişgâhına çağırarak, kovulduğunu beyân etmek mânâsına olmak üzere, pençesini hissedecek derece müttehimin arkasına koyar ve

müttehim olan bunu hakkettiğini anlar, birşey söylemeyüb derhal kavuğunu giyer evine gider. Has odaların terbiyeleri bundan ibarettir. Bunların ziyade emektarlarından bazılarına biraz müddet sonra acınarak ekmek parası verildiği işitilmiştir (cilt I, sayfa 191).»

Kumar, tarihlerimizde yazılı olduğuna göre, zaman zaman yasak edilmiş ve kumarbazlar takip edilerek cezalandırılmıştır. Vâsıf tarihindeki bir fıkrayı buna misâl olarak göstermek mümkündür. Vâsıf, Beykoz'da İncirliköy'deki baskını anlatmakta, «İncirliköy'de kumar oynandığı haber alındığında, oynayanlar katıl, kahve ve dükkânlar hedmedildi» demektedir. «Ocağına incir dikildi» sözü, bu hâdiseden sonra lisanımıza girmiştir.

Kumarbazlar, yasağa rağmen çok defa alışkanlıklarından vaz geçmezlerdi. İki kumarbazın köprü başında arabaların arkasını gözledikleri dikkati çekmişti. Bunlar, tek ve çift numaralı araba adedini hesap ediyorlar, belirli bir zamanda tek veya çift araba adedinin hangisi fazla ise o kazanmış oluyordu.